

TAYMAS, Abdullah Battal

ça sözlüğünün çevirisidir); *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler* (Ankara 1968, 1988); *Rus İhtilâlinde Hâtıralar I 1917-1919* (İstanbul 1947, 1968, 2002); *Ben Bir Işık Arıyordum* (İstanbul 1962, 2000); *Rus İhtilâlinde Hâtıralar*'ı tamamlar nitelikte bir eserdir); *Yeşil Rize ve İli* (Ankara 1950; yolculuk hâtıralarıdır); *Rızâeddin Fahreddinoğlu* (İstanbul 1958); *Musa Carullah Bigi* (İstanbul 1958); *Âlimcan Barudî* (İstanbul 1958); *İki Maksudiler: Sadri Arsal-Ahmed Hâdi* (İstanbul 1959; son dört kitap *Kazanlı Türk Meşhurları*'ndan adıyla dizi halinde yayımlanmıştır).

Çevirileri: *Harflerimizin Müdafaası* (İstanbul 1926). Bakü Türkiyat Kongresi'nde Kazan delegesi Âlimcan Şeref tarafından okunan raporun Rusça'dan çevirisidir. Kayyûm Nâsırî'nin *Lehçe-i Tatarî* adlı sözlüğünü Türk Dil Kurumu adına 1935'te Latin harflerine çevirmişse de eser basılmamıştır. Nikola el-Haddâd'dan tercüme ettiği *Maişet Yolları, Sevmek ve Evlenmek* adlı eserlerin basılıp basılmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Ankara 1966, s. 223-225; Ertuğrul Yaman, "Taymas, Abdullah Battal", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2007, VII, 226-228; "Abdullah Battal Taymas", *CT*, IV (1967), s. 216-220; "Abdullah Battal-Taymas", *Azerbaycan*, sy. 191-196, Ankara 1971, s. 13-20; Ali Birinci, "Abdullah Battal Taymas: Kazanlı Bir Âlimin Hikâyesi", *JTS*, XXX/1 (2005), s. 171-195.

YAVUZ AKPINAR

TAYYAR MAHMUD PAŞA

Canikli Hacı Ali Paşa'nın Trabzon, Diyarbekir ve Erzurum valiliğiyle sadâret kaymakamlığı yapan torunu
(bk. CANIKLİ HACI ALİ PAŞA AİLESİ).

TAYYÂRİYYE

(الطيارية)

Hz. Peygamber'in amcasadesi Ca'fer-i Tayyâr'a -bazı rivayetlerde Ca'fer es-Sâdik'a mensubiyet iddia eden ve tenâsühe inanan aşırı bir Şii fırkası
(bk. GÂLİYYE).

TAYYARZÂDE ATÂ BEY

(bk. ATÂ BEY, Tayyârzâde).

TAYYİB

(الطيب)

Temiz ve yararlı olduğu için insan tabiatına hoş gelen, aklın ve dinin benimsediği şeyler hakkında kullanılan bir Kur'an tabiri.

Sözlükte "hoş ve lezzetli olmak" anlamındaki **tîb** (**tâb**) kökünden türeyen **tayyib** duyuların ve nefsin haz aldığı, güzel, hoş ve lezzetli bulunduğu şeyleri ifade eder. Buradan hareketle kelime "güzel söz, verimli temiz toprak, iffetli kadın, güvenli şehir, güzel koku, lezzetli yemek, temiz su, asil aile, meşrû kazanç" vb. anlamlarda kullanılmıştır (*Lisânü'l-Arab*, "tyb" md.). Karşısı **habîstir** (kötü, pis, iğrenç ve zararlı şey). Râgıb el-İsfahânî dinî anlamıyla "tayyib yiyecek"i "meşrû yollarla elde edilen ve cevaz sınırları içinde kalınarak tüketilen yiyecek", mecazi olarak da "bilgisizlik ve fâsiklıktan, çirkin fiillerden arınıp bilgi, iman ve erdemli davranışlarla bezenen kişi" diye tarif eder (*el-Müfredât*, "tyb" md.). Tayyib kelimesi Allah'a sıfat olursa "noksanlıklardan münezze, ayıplardan beri", kula sıfat olursa "kötü ahlâk ve çirkin davranışlardan arınmış, iyi davranışlarda bulunan kişi", mala sıfat olursa "en iyi cinsten helâl mal" anlamına gelir (Tehânevî, II, 1143). Kur'an-ı Kerim'de elli yerde geçen **tîb** kökünden türevlerin kırk altısı tayyib, tayyibe ve bunların çoğulları şeklinde olup (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "tyb" md.) bağlamlarına veya sıfat yapıldıkları kelimelere ya da izâfe edildikleri yan cümleciklere göre farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu mânaların başlıcaları şunlardır: Kıymetli mal (en-Nisâ 4/2), verimli toprak (el-A'râf 7/58), temiz toprak (en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6), güvenli şehir (Sebe' 34/15), helâl veya temiz lezzetli şeyler (el-Bakara 2/57, 168, 172, 267; el-Mâide 5/87, 88; el-A'râf 7/32), şer'î usulle göre boşazlanmış eti helâl hayvanlar (el-Mâide 5/4, 5), maddî ve mânevî imkânlar ya da zevk ve eğlenceler (el-Ahkâf 46/20), görkemli konutlar (et-Tevbe 9/72; es-Saf 61/12), yelkenli gemileri yürüten hafif rüzgâr (Yûnus 10/22), mümin veya doğru inanç ve iyi işler (Âl-i İmrân 3/179; el-Mâide 5/100), edepli ve saygılı evlât (Âl-i İmrân 3/38), güzel söz (el-Hac 22/24; el-Fâtır 35/10), ferahlık veren selâm (en-Nûr 24/61), huzurlu ve mutlu hayat (en-Nahl 16/97). Hadislerde de benzer anlamlarda geçen tayyib kelimesi (Wensinck, *el-Mu'cem*, "tyb" md.) daha çok helâl, temiz ve

meşrû kazançlar için kullanılmıştır. Çoğul sığasıyla (tayyibât) yer aldığı Tahiyât'ta "samimi dua, ibadet ve güzel söz" mânasına gelir (İbnü'l-Esîr, III, 148-149).

Tayyib Kur'an'da bazı nesnelere tabiatındaki temizliği, güzelliği ve hoşluğu anlattığı gibi mecazen doğru inancı, güzel sözleri ve iyi işleri dolayısıyla erdemli insanları da ifade eder. Bir âyette, "Güzel sözler / erdemli davranışlar edepli insanlara, edepli insanlar da güzel sözlere / erdemli davranışlara yakışır" buyurulmuştur (en-Nûr 24/26). Âyet sebebin özelliği dikkate alınarak, "İyi ve iffetli kadınlar iyi ve namuslu erkeklere, iyi erkekler de iyi kadınlara lâyıktır" şeklinde de yorumlanmıştır (Taberî, XVIII, 107-108). Yine, "Allah ... sonunda kötüyü (habîs) iyiden ayıracaktır" (Âl-i İmrân 3/179); "Kötünün çokluğu seni şaşırıtsa da kötü ile iyi asla bir olmaz" (el-Mâide 5/100) gibi âyetlerde tayyib samimi mümin veya onun sahip olduğu bilgi, doğru inanç, doğruluk ve iyilik gibi değerleri; habîs de münafık ve kâfirleri yahut bilgisizlik, inkâr, yanlış inanç, bozgunculuk ve isyan gibi kötülükleri ifade eder. Ayrıca doğru bilgiden (vahiy) feyiz alıp erdemli davranışlar ortaya koyan ihlâs sahibi mümin yağmuru alınca canlanıp faydalı ürünler veren verimli toprağa, kâfir ve münafık da ancak çer çöp bitiren çorak toprağa benzetilirken tayyib ve habîs kelimeleri kullanılır (el-A'râf 7/58). "Kelime-i tayyibe" ile ifade edilen ve müminin kalbinde kök salıp erdemli davranışlar halinde dışa vuran kelime-i tevhid görünüşü, kokusu, meyvesinin tadı ve faydası bakımından kökleri yerin derinliklerine uzanan, dalları ise göklere yayılan ve her mevsim meyve veren faydalı ağaca benzetilir (İbrâhîm 14/24). Kelime-i tayyibe tesbih, tekbir ve hamd gibi sözler; Kur'an tilâveti, dua, zikir ve niyaz, iyiliği emredip kötülükten sakındırma, insana mutluluk vererek onu ruhî bakımdan rahatlatan her türlü söz olarak da açıklanmış, Kur'an'da güzel sözün Allah katında karşılık göreceği belirtilmiştir (el-Fâtır 35/10). Yine Kur'an'da kişiye esenlik dileği içermesi bakımından tayyibe şeklinde nitelendirilen selâmlaşma teşvik edilir (en-Nûr 24/61). Bu da sosyal hayatta kin, düşmanlık ve kıskançlık gibi duygular yerine sevgi, kardeşlik ve yardımlaşma ruhunun yerleşmesinin arzu edildiğini gösterir. Bu bağlamda, yalnız mutlulukların yaşanacağı ve güzelliklerin bulunacağı esenlik yurdu cennette çirkin söz ve davranışlara yer olmadığı, cennet ehlinin birbirine hep esenlik dileyip bu

mutlu hayat için rablerine şükredeceği belirtilir (el-Hac 22/24).

“O Peygamber ... temiz olan şeyleri helâl, pis olan şeyleri haram kılar” âyetinde (el-A'râf 7/157) yer alan tayyibât ve habâis kelimeleri nesnelere doğasındaki temizlik ve kirliliğe işaret eder. Bu âyet, bir taraftan Resûlullah'ın dinen temiz veya pis sayılan şeyleri belirlemede yetkili kılındığına işaret ederken (İbn Emîru Hâc, III, 193) diğer taraftan İslâm'da helâl kabul edilen yiyeceklerin aynı zamanda insan tabiatına uygun, zevkiseline uygun, temiz ve lezzetli olduğunu gösterir (Fahreddin er-Râzî, V, 4). Öte yandan peygamberlere ve müminlere temiz gıdalarla beslenip iyi işler yapmalarının emredilmesi (el-Bakara 2/172; el-Mü'minûn 23/51), ayrıca, “Biz insanları şerefli kıldık ... Kendilerini iyi ve temiz şeylerle rızıklandırdık” (el-İsrâ 17/70); “Allah size şekil verip şekillerinizi güzel kıldı, size temiz şeyleri rızık yaptı” (el-Mü'min 40/64) meâlindeki âyetler, insanın yaratılıştan sahip kılındığı mânevî üstünlük ve fiziksel güzellikleri koruyabilmesi için tabiatına uygun temiz yiyeceklerle beslenmesinin önemine işaret eder. Her konuda orta yolu temsil eden İslâmiyet, bir yiyeceğin dinen helâl sayılabilmesi için onun özü itibarıyla temiz ve zararsız olması yanında meşrû yollarla elde edilmesi ve hazırlanmasında şer'î usullere riayet edilmesini de şart görür (el-Mâide 5/3-5).

“Allah'ın size helâl kıldığı temiz ve lezzetli yiyecekleri kendinize haram kılmayın” âyetinde (el-Mâide 5/87) tayyibât kelimesiyle bazı yiyeceklerdeki tat ve lezzet verici özelliğe vurgu yapılmaktadır. Mâide sûresinin 82. âyetinde içlerinde keşişlerin ve ruhbanların bulunması sebebiyle hırstıyanları öven Allah aynı âyette ruhbanlığın bir yaşam tarzına dönüştürülmesini yasaklamış, bu anlayışı zulüm ve had-âşma diye nitelendirmiştir (a.g.e., XII, 59-60). Âyet aynı zamanda dinen yasaklanmayan lezzetli yemekler yemenin, mu-bah zevk ve eğlencelerden yararlanmanın -bazı sûfilerin düşündüğünün aksine- takvâ ve fazilete aykırı olmadığını gösterir. Nitekim Resûl-i Ekrem'in de her şeyin en iyisini ve en güzelini sevdiği (Müsned, I, 220, 276, 349), kendisine hediye edilen güzel, temiz ve lezzetli şeyleri zühd adına reddetmediği (Buhârî, “Hibe”, 9; “Lîbâs”, 80) belirtilmiştir. Öte yandan dünya hayatında inanan ve inanmayan herkesin faydalandığı lezzetlerden âhirette sadece müminlerin yararlanacağı (el-A'râf 7/32), inkârcılara ise, “Siz güzel şeyleri dünyada

iken tükettiniz, size verilen nimetlerin zevkini orada sürdürdünüz” denileceği (el-Ahkâf 46/20) beyan edilir. Kâfirlere hitap eden ikinci âyet, aynı zamanda dünyada nefsin arzulu olduğu zevklere gereğinden fazla ilgi göstermemeleri için müslümanlara bir uyarı niteliğindedir. Kur'an'da Bedir'de elde edilen ganimetlere işaret edilerek, “Artık elde ettiğiniz bu meşrû ve temiz kazançlarınızdan yiyiniz” meâlindeki âyetle (el-Enfâl 8/69) insanlar meşrû kazançta teşvik edildiği gibi, “Kazandıklarınızın iyilerinden ... harcayın” âyetiyle (el-Bakara 2/267) hayır için meşrû ve kıymetli şeylerden harcama yapılması emredilmiştir. Hz. Peygamber de, “Allah tayyibdir, ancak tayyib olan hayrı kabul eder” buyurmuştur (Müslim, “Zekât”, 64; Tirmizî, “Tefsîr”, 3).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 148-149; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrîc), II, 1143; *Müsned*, I, 220, 276, 349; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VIII, 164; IX, 84; XVIII, 107-108; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Kam-hâvî), II, 341; III, 307; IV, 110; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, V, 4; IX, 138; XI, 112, 113; XII, 59-60, 86; XV, 21; XVIII, 108; XIX, 92; XXII, 86; XXIII, 21; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 429; VII, 198-199; X, 295-296; XII, 211; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yün*, I, 418-419; İbn Emîru Hâc, *et-Taqrîr ve't-tahbîr*, Beyrut 1417/1996, III, 193; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, IV, 187-188; VII, 8-9; VIII, 111-112; XIV, 133; XVIII, 131-132; Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kauramlar* (trc. Selahattin Ayaz), İstanbul 1991, s. 308-310.

ADEM YERİNDE

TAYYİB el-UKBÎ

(الطيب العقبى)

et-Tayyib b. Muhammed b. İbrâhîm
b. el-Hâc Sâlih el-Ukbî
(1890-1960)

Cezayir İslah Hareketi'nin
önderlerinden,
gazeteci-yazar.

Cezayir'in güneydoğusundaki Sîdî Ukbî köyünde doğdu. Arap asıllı olup sonradan Berberîler ülkesine yerleşen bir aileye mensuptur. Altı yaşlarında iken ailesiyle birlikte Hicaz'a göç ederek Medine'ye yerleştiler. Ukbî burada Kur'an-ı Kerim'i ezberledi; dinî ilimlerde tahsil gördü ve öğrenimini tamamlayıp Mescid-i Nebevî'de hocalık yaptı. I. Dünya Savaşı'ndan önce dergi ve gazetelerde yayımlanan makaleleri yüzünden Osmanlı hükümetince Arap milliyetçisi olmakla itham edildi ve 1917'de Türkiye'de mecburi ikamete tâbi tutuldu. İki yıl sonra Hicaz'a dönünce Mekke Emîri Şerîf Hüseyin tarafından çok iyi karşılandı ve *Kıble* gazetesiyile el-Matbaatü'l-

emîriyye'nin yayın müdürlüğüne getirildi. Mart 1920'de Cezayir'e gitti. Bir taraftan ailesinin emlakî ve geçimiyle meşgul olurken diğer taraftan yerleştiği Biskire (Biskre) şehrinin camilerinde ders verdi ve o günlerde çıkmaya başlayan *Şada's-Şahrâ'* ve *el-Münkız* gibi gazetelerde makaleler yazdı. Makalelerinde bazı cemaat ve tarikatları İslâm inancından sapmakla itham edip eleştirdi ve İslâmî islah hareketine önderlik yapmaya çalıştı. Bu maksatla 8 Eylül 1927'de Biskire'de *el-İslâh* adlı bir gazete neşretmeye başladıysa da Fransızlar buna engel oldu; gazetenin ikinci sayısı 7 Eylül 1929'da yayımlanabilirdi. Ukbî bu gazetede yazılarında Cezayir halkını Fransız vatandaşlığını boykot etmeye çağırırdı. 1927'de başşehir Cezayir'e yerleşti. Bir fesat yuvası haline gelen şehirde dinî islah hareketini yürüttü. Bu alanda bir tebliğci görevini üstlendi, toplum kesimleri ve özellikle işçi sınıfı arasında büyük ilgi gördü. Bundan dolayı kendisine başşehirin mürebbisi denildi.

1931'de Cezayir'de Cem'iyetü'l-ulemâ'l-müslimîn'in kuruluşunda önemli rol oynayan Ukbî, derneğin isteği üzerine başşehir ve çevresindeki kasaba ve köylerde tebliğ faaliyetlerini sürdürdü. Ukbî'nin islah çabalarını yakından izleyen Fransızlar, 18 Şubat 1932'de çıkardıkları bir bildiriyle Cem'iyetü'l-ulemâ mensuplarının camilerde vaaz vermesini ve ders okutmasını yasakladılar. Ukbî, Muhammed Saîd ez-Zâhirî ile birlikte 1933'te dernek adına peşpeşe üç gazete yayımladıysa da (*es-Sünnetü'n-nebeviyye*, *eş-Şer'atü'l-Muhammediyye*, *eş-Şirâtü's-sevi*) bunlar Fransız sömürge yönetimi tarafından kapatıldı. Fransızlar derneğe 1935 yılına kadar yeni bir gazete çıkarma hakkı tanımadı. 1935'te derneğin neşrettiği *el-Beşâ'ir* gazetesinin yönetimini yine Ukbî üstlendi. Ancak ertesi yıl Cezayir müftüsü Mahmûd b. Dâlî'yi öldürmeye azmettirmekle suçlanarak tutuklandı, cinayetle ilgisi olmadığı anlaşıncaya serbest bırakıldı. Daha sonra Fransız sömürge yönetimiyle mücadeleli bırakan Ukbî din eğitimiyle ilgili çalışmalarına devam etti. 21 Mayıs 1960'ta Cezayir şehrinde ölünceye kadar bu faaliyetlerini sürdürdü.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Ali Debbûz, *A'lâmü'l-İslâh fi'l-Cezâ'ir*, Kostantine 1394/1974; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü a'lâmi'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1400/1980, s. 238-239; Ahmed el-Hatîb, *Cem'iyetü'l-ulemâ'l-müslimîne'l-Cezâ'iriyîn ve eşerüha'l-İslâhî fi'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1985, s. 158-163; Mâzin Salâh Mutabbakânî, *Cem'iyetü'l-ulemâ'l-müslimîne'l-Cezâ'iriyîn ve devrühâ fi'l-hareketi'l-va'aniyyeti'l-*